

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.078>
УДК 929:329.14(477) «189/1905» Канівець

Олександр ФЕДЬКОВ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри археології,
спеціальних історичних та правознавчих дисциплін,
Кам'янець-Подільський національний університет
ім. Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
san.fedkov@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4835-9445>

Богдана ОПРЯ

кандидатка історичних наук, доцентка,
доцентка кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Кам'янець-Подільський національний університет
ім. Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
bogdana.oprya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6751-1030>

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТ П. КАНІВЕЦЬ: РЕВОЛЮЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ (1890-ті — 1905 рр.)

Мета — дослідження біографії активного діяча українського соціал-демократичного руху П. Канівця, через постать якого з'ясувати важливі тенденції суспільно-політичного життя українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій на межі XIX—XX ст., зокрема питання взаємин діячів революційного руху з правоохоронними органами й судовою системою. **Методологія.** У статті використано класичні та модерні методологічні підходи. Автори керувалися принципами історизму, критичності, неупередженості. Реалізовано макро- й мікроісторичний аналіз минулого. Останнє вможливило часткове відтворення історії повсякденності вузького прошарку «професійних революціонерів» — осіб, котрі при-

---

Цитування: Федьков О., Опря Б. Український соціал-демократ П. Канівець: революційні та правові аспекти діяльності (1890-ті — 1905 рр.). *Український історичний журнал*. 2024. № 1 (574). С. 78—96. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.078>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

святили своє життя революції. Оскільки предметом статті є біографія П. Канівця, ми скористалися також можливостями «нової біографічної історії». Через «прикордонну» біографію (перебування людини в екстремальних умовах) цього діяча, який балансував «на межі» з законом, часто переступаючи її, прагнули передати фрагмент історичної реальності досліджуваної епохи. **Наукова новизна.** Відтворено біографію маловідомої постаті української історії, через яку охарактеризовано важливі тенденції суспільно-політичного життя українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій на рубежі XIX—XX ст., зокрема розглянуто питання розвитку революційного руху та функціонування правоохоронної системи самодержавства. **Основні результати.** З'ясовано важливі факти біографії П. Канівця (походження, навчання в київському Університеті св. Володимира, участь в українських політичних організаціях). На основі мікроісторичного аналізу встановлено, що в 1905 р. він як член Української соціал-демократичної спілки займався нелегальним переправлянням літератури через кордон, за що й був заарештований. Слідчі дії в його справі здійснювалися з дотриманням принципів законності та презумпції невинуватості. Після проголошення Маніфесту 17 жовтня 1905 р., демократизації політичного ладу в Російській імперії та видання сенатського указу про амністію політичним в'язням П. Канівець вийшов на волю, щоб продовжити свою революційну діяльність. **Висновки.** Відтворення біографії українського соціал-демократа за допомогою сучасного дослідницького інструментарію вможливило отримання нової наукової інформації про революційний рух в українських губерніях у контексті функціонування правоохоронних і судових органів Російської імперії на межі XIX—XX ст.

Ключові слова: Петро Канівець, нова біографічна історія, українська соціал-демократія, таємна поліція, судова система.

Чимало історичних діячів минулого, котрі боролися за національне та соціальне визволення українського народу, залишаються невідомими чи малознайними не лише для загалу, але й для фахівців. Тому важливим завданням для дослідників є створення національного пантеону історичних постатей, серед яких гідне місце займе й Петро Канівець (1881—1919 рр.). Маємо надію, ця публікація стане певним внеском у формування вітчизняної біографіки.

Український соціал-демократ П. Канівець належав до когорти активних діячів національно-визвольного руху 1890-х рр. і двох десятиліть XX ст., тож дослідники не могли оминути увагою його постать. У дореволюційні часи вийшли праці, присвячені українському національному рухові, зокрема політичним організаціям, в яких згаданий діяч брав участь [1, С. 32—41; 2, С. 843—851; 3, С. 50—53]. Проте його ім'я, як і багатьох інших, не згадувалося з конспіративних міркувань, адже така інформація могла стати підставою для політичних переслідувань.

У радянській історіографії діяльність учасників українського національно-визвольного руху (зокрема й П. Канівця), які були супротивниками більшовиків, описувалася переважно негативно. Винятком стали лише праці 1920-х рр., коли ще існувала відносна свобода досліджень. У дотичних студіях постать П. Канівця розглядалася в контексті Української соціал-демократії (групи УСД) Лесі Українки та І. Стешенка, Революційної української партії (РУП), Української соціал-демократичної спілки (УСДС, Спілки) та її діяльності в українських губерніях Російської імперії [4, С. 45, 67—69, 100, 186, 250, 253,

275—276 та ін.; 5, С. 14—17]. Й. Гермайзе використав неопубліковані споми-ни П. Канівця й характеризував його як діяча національної соціал-демократії «з витриманим марксівським світоглядом» [4, С. 67, 275—276].

У 1970—1980-х рр. радянські історики критичніше оцінювали українських діячів та організації, зокрема й через вигаданий чи реальний «націоналізм». Саме такий підхід спостерігаємо у праці І. Кураса [6, С. 47—48]. З'ясовуючи «ідейні та соціальні витоки» української соціал-демократії, він і словом не згадав групу УСД І. Штепенка й Лесі Українки, оскільки, очевидно, не хотів «віддавати націоналістам» українську поетесу. П. Канівець поставав як «активний рупівець» [6, С. 9, 25, 35—36], а вибірково цитовані його записи використовувалися для критики РУП. Водночас згаданий історик вірно відзначав належність П. Канівця до групи М. Меленевського, члени якої прагнули налагодити взаємини з меншовицькою фракцією РСДРП для розгортання боротьби із самодержавством [6, С. 35—36].

Закордонні центри української історичної науки значну увагу приділяли історії національно-визвольного руху та його репрезентантам. Тож ім'я П. Канівця згадувалося в контексті політичних організацій 1890 — початку 1900-х рр. [7, С. 25, 39; 8; 9; 10]. У складі групи УСД, РУП і Спілки він характеризувався як марксист-практик, що брав участь у важливих подіях суспільно-політичного життя українських губерній Російської імперії.

У сучасний період опубліковано низку праць з історії національно-визвольного руху, які мають важливе значення для дослідження постаті П. Канівця. У ґрунтовній праці В. Головченка він згадується як активіст групи УСД, діяльний член Київської вільної громади та Закордонного комітету РУП, прихильник позиції тісної співпраці з РСДРП [11, С. 13, 27, 29, 35, 46—50]. Для розуміння ідейно-теоретичних засад групи УСД, в якій брав участь П. Канівець, важливе значення має монографія В. Гошовської [12]. Під час перебування у цій організації сформувалися основи його марксистського світобачення. У праці О. Сарнацького, присвяченій боротьбі органів влади царизму з українськими політичними партіями, П. Канівець неодноразово згадується як активіст РУП. Дослідник відзначає його участь в агітаційно-пропагандистській діяльності на Полтавщині в 1902 р., обшуки в нього, його брата Олександра та Є. Голіцинського у зв'язку з необґрунтованими підозрами вказаних осіб щодо належності до Партії соціалістів-революціонерів (ПСР), а також описує переслідування П. Канівця жандармсько-поліцейськими органами в 1905 р. у зв'язку зі спробою доставки нелегальної літератури в Росію [13, С. 269, 296—297, 536—538]. Щоправда, автор не зазначив партійність П. Канівця в період першої російської революції. О. Федьков також приділив увагу соціал-демократові, якого неодноразово згадав у своїй монографії [14, С. 36, 107, 114, 162, 166, 174 та ін.]. Зі сторінок його праці революціонер постає діячем низки політичних організацій. Але оскільки предметом його дослідження був український соціал-демократичний рух кінця ХІХ — початку ХХ ст., тож окремі факти з біографії П. Канівця розглядаються побіжно.

Принагідно зазначимо, що ім'я П. Канівця знайшло відображення в довідковій літературі [15, 16]. Проте, оскільки його біографія досліджена недостатньо, то й енциклопедичні статті містять помилки та прогалини. Аналіз наукової й довідкової історичної літератури засвідчує, що постать П. Канівця, попри описані окремі епізоди його біографії, потребує ґрунтовного вивчення.

Повнота образу П. Канівця забезпечується завдяки законодавчим, діловодним та особового походження документам. Використані нормативні акти важливі для характеристики правового поля, в якому діяли українські соціал-демократи [17, 18, 19]. Першорядне значення для нашої статті мають архівні джерела, що зберігаються в документосховищах України й Росії, більшість яких використано вперше. Це слідчі справи, діловодна документація (листування, доповідні записки тощо) державних органів, насамперед таємної поліції, прокурорського нагляду та виконавчої влади, що засвідчували діяльність зазначених установ, спрямовану проти політичних організацій, в яких брав участь П. Канівець¹. Ми скористалися також документами Державного архіву Російської Федерації, де у фонді 102 («Департамент поліції, особливий відділ МВС») зберігається справа «Про дворянина Петра Павлова Канівця»². В ній містяться дані про його революційну роботу в Російській та Австро-Угорській імперіях, зокрема запит консула останньої в Києві про його особу. Використані документи РУП засвідчують активну участь П. Канівця в діяльності цієї та інших політичних організацій³.

Використані нові джерела дали можливість відтворити історію повсякденності представника вузького прошарку «професійних революціонерів» — людей, котрі присвятили своє життя революції. Ми скористалися також можливостями «нової біографічної історії», оскільки предметом нашої статті є біографія П. Канівця. Через «прикордонну» біографію цього діяча, який балансував «на межі» з законом, часто переступаючи її, ми прагнули відтворити фрагмент історичної реальності досліджуваної епохи [20, С. 101].

Розвиток капіталістичних відносин в українських губерніях Російської імперії, яким надали імпульсу реформи 1860—1870-х рр., сприяв поширенню марксизму — теорії, що була створена К. Марксом і Ф. Енгельсом на основі аналізу еволюції суспільства в передових країнах Західної Європи. У другій половині ХІХ ст. ця теорія дуже швидко набула поширення по всій Європі та в Північній Америці.

Виникнення першої української соціал-демократичної організації, засновниками якої стали студент І. Стешенко та поетеса Леся Українка, окутане пеленою таємничості. Це пов'язано з тим, що у самодержавній Росії існували законодавчі заборони на діяльність політичних організацій, тож останні функ-

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі — ЦДІАК України). Ф. 275. Оп. 1. Спр. 1117. 17 арк.; Ф. 317. Оп. 1. Спр. 3416. 13 арк.; Ф. 1335. Оп. 1. Спр. 318. 61 арк.; Ф. 1439. Оп. 1. Спр. 235. 77 арк.

² Государственный архив Российской Федерации (далі — ГАРФ). Ф. 102. Оп. 235. Д. 810. 11 л. Зазначені матеріали виявив один зі співавторів у жовтні 2013 р.

³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). Ф. 3807. Оп. 1. Спр. 10. 245 арк.

ціювали як законспіровані нелегальні групи. У працях дослідників тривалий час панував різнобій у питанні про час створення групи УСД [1; 4, С. 43; 8; 10, С. 7; 21, С. 70]. Проте здійснений Ю. Лавріненом ретельний аналіз джерел особового походження дав можливість з'ясувати, що ця організація постанала на початку 1896 р. в Києві [9, Ч. 5, С. 81—82]. Цю ж дату називає В. Гошовська [12, С. 226—228]. До складу групи входили О. Косач, М. Кривинюк, М. Коцюбинський, В. Крохмаль, П. Тучапський та ін. Її членом також став студент Університету св. Володимира П. Канівець [11, С. 13].

Про ідейні засади організації свідчать численні історичні джерела: 8 агітаційно-пропагандистських брошур, декілька відозв, публікації у пресі, листування, спогади та інші документи [9, Ч. 6, С. 69—73]. На основі їх аналізу можна стверджувати про вплив на формування світогляду українських соціал-демократів європейського марксизму й вітчизняної інтелектуальної традиції, зокрема праць М. Драгоманова. Дослідники переконливо довели належність групи УСД до національного напрямку в марксизмі [9, Ч. 5, С. 69—73; 12, С. 224—350; 14, С. 70—98, 107—108]. Основними світоглядними настановами групи були самостійна організація українських соціал-демократів у підросійській Україні; співпраця з марксистськими осередками інших підневільних народів імперії, але не великодержавницькою, централістичною російською соціал-демократією; орієнтація на європейські зразки соціал-демократизму, а не їх російські інтерпретації; українська селянська революція, під час якої політичний союз міських робітників і селянства призведе до звільнення України від національного гніту [9, Ч. 7-8, С. 141—142]. Принципово важливим, за що виступала ідейна провідниця групи Леся Українка, було обстоювання мирних форм боротьби, відкидання тероризму як засобу досягнення політичної мети [12, С. 256—257]. Така політична етика засвідчила прихильність до ідей європейської соціал-демократії. Члени групи УСД проявили себе здебільшого теоретиками, які розробляли засади національного марксизму. Їхні ідеї набули поширення серед студентства, інтелігенції та селянства завдяки розповсюдженню видань організації.

Перебування студента П. Канівця у складі групи УСД мало важливе значення для формування його марксистського світогляду. Як прийшов він до цієї організації? Відповідь на це питання потребує розгляду початкового періоду біографії діяча.

Родина Канівців належала до спадкових дворян Чернігівської губернії. Проте, як і в багатьох інших представників цього стану Лівобережжя України, землеволодіння їх було незначним. Відомо, що по смерті батька матір П. Канівця отримувала пенсію та вела невелике господарство на 5—10 дес. землі⁴. Тож Павло Канівець, батько багатодітної родини (крім Петра у сім'ї виховувалися ще десятеро дітей: троє братів і семеро сестер)⁵, служив губернським поштмейстером — начальником поштово-телеграфної контори в польському

⁴ ГАРФ. Ф. 102 ДП ОО. 1906 г. / I отд. Оп. 235. Д. 810. Л. 2.

⁵ ЦДАК України. Ф. 1439. Оп. 1. Спр. 235. Арк. 2.

місті Сувалки, яке у другій половині XIX — на початку XX ст. мало статус губернського центру. На той час політика російщення набирала обертів [22, С. 162]. Було ліквідовано автономне Царство Польське, губернії якого відтепер іменувалися Привісленським краєм. Поляки зазнали нових обмежень, зокрема заборони обіймати провідні державні посади у численних відомствах. Це відкривало можливості для реалізації кар'єри російськими («руськими») чиновниками, до яких, за імперською традицією, в офіційному діловодстві зараховували й українців. Додатковим заохоченням для цих посадовців стали пільги в порівнянні з чиновниками «корінних губерній»: вищі оклади, кращі умови отримання пенсій, можливість надати освіту дітям за казенний кошт [22, С. 43, 173; 23, С. 261]. Останнє мало важливе значення для Павла Канівця — всі його діти згодом отримують добру освіту⁶.

Петро Канівець народився 10 січня 1881 р. у м. Сувалки. У 1890—1898 рр. навчався в Конотопській гімназії, в рік закінчення якої вступив на математичний факультет київського Університету св. Володимира, але згодом перевівся на юридичний⁷. Зазначений заклад готував кваліфікованих фахівців різних галузей наук і тим самим відкривав можливості для успішної кар'єри. Проте виші ставали також місцем поширення серед слухачів вільнодумства, зокрема передових теорій [24, С. 245—252, 310—314; 25; 26]. Активне студентство вдавалося також до акцій непокори, проявляючи опозиційність щодо уряду. До цієї частини молоді належав і П. Канівець. Він увійшов до складу групи УСД, де осягав основи соціал-демократичного вчення.

На рубежі XIX—XX ст. в українському громадсько-політичному житті Наддніпрянщини сталися якісні зміни. В 1899 р. утворилася Революційна українська партія, яка своєю назвою задекларувала шляхи змін у суспільстві. Провідною течією у складі партії стала соціал-демократична, що об'єднувала українських прихильників марксизму [8, С. 19]. Діяльній натурі П. Канівця, очевидно, було затісно в рамках теоретичної групи УСД, тож він долучився до нової організації.

Політичний лад у Російській імперії тримався на авторитеті самодержавної влади, яка не допускала створення будь-яких політичних організацій. Їх діяльність переслідувалася згідно з кримінальним законодавством, а членів політпартій і спілок заарештовували, ув'язнювали та відправляли у заслання. Не оминула ця доля й П. Канівця. Як засвідчують документи Київського губернського жандармського управління, 30 квітня 1900 р. стався перший арешт — його «утримували під вартою в місті Києві в порядку охорони у справі Андронникова». Оскільки студента-революціонера затримали за «політичною справою», його було звільнено з університету. П. Канівця допитали «про протизаконну сходку зі влаштування Травневого (з великої літери — *Авт.*) робітничого свята й читання реферату 26 травня 1900 року»⁸. Але слідству забракло доказів, винним

⁶ Там само. Арк. 72 зв.; ГАРФ. Ф. 102 ДП ОО. 1906 г. / I отд. Оп. 235. Д. 810. Л. 2.

⁷ ЦДІАК України. Ф. 1335. Оп. 1. Спр. 318. Арк. 13, 18.

⁸ Там само. Арк. 18.

його не визнали, тож звільнили з-під арешту та поновили на навчання⁹. Юнак продовжив свою революційну діяльність.

РУП не лише розробляла теоретичні засади партійної організації, але й поширювала революційні ідеї серед українського народу. Головним об'єктом агітаційно-пропагандистської діяльності рупівців стала найчисельніша суспільна верства — селянство. З цією метою були підготовлені та видрукувані багатотисячними накладками брошури «Дядько Дмитро», «Чи є тепер панщина?», в яких критикувалася грабіжницька щодо селянства податкова система, а самих хліборобів закликали до рішучих виступів на захист своїх інтересів [11, С. 20—21]. Ці видання стали досить знаними серед українського селянства. За даними М. Лещенка, агітаційна діяльність РУП, а також інших соціалістичних партій — ПСР і РСДРП, стала одним із чинників масових селянських заворушень у Полтавській і Харківській губерніях навесні 1902 р. [27, С. 75—88]. Енергійну участь у поширенні рупівських видань на Полтавщині разом зі своїм братом Олександром брав і Петро Канівець¹⁰. Ця діяльність не залишилася непоміченою з боку таємної поліції. Жандармський ротмістр В. Беклімешев доповідав начальникові Київського губернського жандармського управління генералові В. Новицькому про початок слідства щодо братів Канівців у зв'язку з Бориспільським гуртком київських студентів і його діяльністю з поширення рупівської літератури серед селян Полтавської губернії [13, С. 268]. Полтавсько-харківські заворушення, на думку дослідників, поклали початок аграрній революції в українських губерніях і всій Російській імперії [28, С. 109—116; 29, С. 38—54]. Свою лепту у цю справу вніс і П. Канівець.

У 1902—1904 рр. П. Канівець продовжував відігравати важливу роль у житті РУП: був завзятим членом київської організації (зокрема керував партійним гуртком у Києві, на Пріорці), входив до складу секретаріату партійних видавництв і ЗК РУП [11, С. 24, 27, 30, 35; 30, С. 100—101]. Його активність зафіксувала таємна поліція, що стежила за діяльністю політпартій. Полтавські жандарми порушили в 1902 р. дізнання щодо нього, звинувачуючи у «злочинній агітації серед селян Полтавської та Харківської губерній, яка спричинила навесні того ж року масові безлади». Проте це розслідування щодо П. Канівця закінчилося для нього вдало — його припинили 30 квітня 1903 р. у зв'язку «височайшим повелінням»¹¹. Отже й цього разу доля всміхнулася українському революціонерові.

По-іншому розгортався перебіг другого попереднього дізнання, яке розпочало того ж року Київське губернське жандармське управління. Згідно з його результатами П. Канівця визнано «обвинуваченим у справі про Київський комітет партії соціалістів-революціонерів»¹². І хоча таке звинувачення було безпідставним [13, С. 296—297], адже насправді підслідний належав до київської організації іншої політичної партії — РУП, проте згідно з «висо-

⁹ Там само.

¹⁰ Там само. Арк. 9.

¹¹ Там само.

¹² Там само. Арк. 9—9 зв.

чайшим повелінням» від 18 лютого 1904 р. його наказувалося вислати «під гласний нагляд поліції в Архангельську губернію терміном на чотири роки»¹³. До завершення юридичних процедур П. Канівець перебував під «особливим наглядом поліції» спочатку в Києві, а потім, «із належного дозволу», у с. Алтинівка на Чернігівщині¹⁴. Втім, як покажуть подальші події, він не мав наміру «миритися з долею» та вирушати в північні райони Росії.

19 вересня 1903 р. П. Канівець несподівано зник з Алтинівки в невідомому напрямку. Його оголосили в розшук і внесли в розшукові списки департаменту поліції МВС¹⁵. Очевидно, використовуючи лише рупівцям відомі таємні маршрути через російсько-австро-угорський кордон, він перебрався в Лемберг (Львів) — адміністративний центр Галичини у складі держави Габсбургів.

Перебування П. Канівця у Львові знайшло відображення у джерелах партійного характеру та офіційному діловодстві Російської й Австро-Угорської імперій. Згідно з партійними джерелами, український соціал-демократ входив до складу Закордонного комітету (ЗК) РУП і редакційної колегії рупівських видань, які друкувалися переважно у Львові. Революціонери з Наддніпрянщини, користуючись конституційними свободами Австро-Угорщини, видавали газети «Гасло», «Селянин», «Праця» та численні брошури й листівки. Вся ця друкована продукція переправлялася через кордон контрабандними шляхами [11, С. 38—48; 31, С. 133—134].

Активність П. Канівця, очевидно, помітила австро-угорська жандармерія. Так, чернігівський віце-губернатор 27 травня 1904 р. звернувся в департамент поліції МВС Російської імперії з листом, в якому повідомляв, що «імператорське й королівське австро-угорське консульство в Києві листом від 6/19 минулого квітня за № 2208 просить мене повідомити консульству дані, якої поведінки був під час проживання в м. Ніжині та Алтинівці Петро Канівець, російський підданий, що проживає тепер у м. Львові, в Австрії»¹⁶. Маючи інформацію про перебування зазначеної особи під особливим наглядом поліції й таємниче зникнення, віце-губернатор повідомляв поліцейське відомство, що консульству він нічого не відповів і віддавав цю справу на розсуд департаменту¹⁷. Зазначене листування свідчило про неабияку активність П. Канівця у Львові, яка зацікавила таємну поліцію Габсбурзької монархії. Окрім того, представники російської влади проявляли недовіру до посадовців Австро-Угорщини та мимоволі «патрунували» свого підданого-революціонера.

Переломною подією у житті РУП став так званий «невідбутий з'їзд» партії, засідання якого проходили наприкінці грудня 1904 р. (за ст. ст.). Напередодні з'їзду в партії утворилося декілька фракцій. Меншість партійців обстоювали думку про доцільність об'єднання з РСДРП на «автономістських»

¹³ Там само. Арк. 9.

¹⁴ ГАРФ. Ф. 102 ДП ОО. 1906 г. / I отд. Оп. 235. Д. 810. Л. 2.

¹⁵ ЦДАІАК України. Ф. 1335. Оп. 1. Спр. 318. Арк. 9 зв.

¹⁶ ГАРФ. Ф. 102 ДП ОО. 1906 г. / I отд. Оп. 235. Д. 810. Л. 6.

¹⁷ Там же. Л. 6—6 об.

або «федералістських» засадах для боротьби з самодержавством і досягнення соціального та національного визволення України. Прихильники цієї точки зору зосереджувалися у ЗК РУП і редколегії партійних видань, а їхнім лідером був М. Меленевський. Вони тісно співпрацювали з діячем російських соціал-демократів (меншовиків) І. Біском. До меншості належав і П. Канівець, котрий представляв на з'їзді Київську громаду РУП під псевдонімами «Танський», «П. Петрик», «Кавун» і «П. Кавуненко»¹⁸. Більшість партійців, очолювана М. Поршем, уважала за необхідне зберегти незалежність РУП, хоча й не заперечувала доцільності співпраці з російськими марксистами, проте виступала за збереження незалежного статусу партії [32, С. 96—98]. Протиборство зазначених фракцій на «невідбутому з'їзді» призвело до розколу РУП. Представники меншості вийшли з партії та невдовзі оголосили про створення нової політичної організації — Української соціал-демократичної спілки. 2 (15) лютого 1905 р. Спілка ввійшла до складу РСДРП на автономних засадах [14, С. 229—230]. У цій революційній організації продовжив роботу П. Канівець.

Початок діяльності УСДС збігся у часі з вибухом революції 1905—1907 рр., розстріл мирної демонстрації робітників 9 січня призвів до масових виступів представників робітничого класу, селянства, студентства, інтелігенції. Передумови виступу визрівали давно, оскільки вкрай важким було становище робітників, залишалось нерозв'язаним аграрне питання й селяни постійно це демонстрували, передові представники інтелігенції обстоювали запровадження конституції та демократичних прав і свобод, а інтелектуали поневолених націй — надання їм автономії у складі російської держави або ж незалежності. Діячі соціалістичних партій вирішили, що настав час боротьби за революційне повалення самодержавства.

На початку 1905 р. спілківці розгорнули у Львові жваву видавничу діяльність: вийшли багатотисячними накладами газета «Правда», численні брошури та листівки (в тому числі «Страйк і бойкот», І. Гилька «Про державний лад», «Революція», «Селяне-хлібороби», «Мужицький приговор», «Як відібрати землю в панів і уділів» та ін.)¹⁹. У них УСДС зверталася до робітників і селян українських губерній Російської імперії із закликом до розгортання організованого страйкового руху, до захоплення поміщицьких земель, до революційної боротьби з царським самовладдям [4, С. 272—273; 10, С. 32—34]. Зазначені публікації таємно доправлялися в Росію та поширювалися серед населення. П. Канівець діяльно долучився до цієї справи.

8 лютого 1905 р. близько 19-ї год. на станцію Кременець Волинської губернії прибули пасажери з Галичини, що входила до складу Габсбурзької імперії. Увагу жандармського унтерофіцера Бараболі привернув вишукано вдягнений молодий чоловік, який під'їхав на бричці візника М. Герасименка. Пасажир 2-го класу мав при собі чотири місця багажу: чорний саквояж, жовті шкіряну

¹⁸ ЦДАВО України. Ф. 3807. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 38, 41, 52.

¹⁹ Там само. Арк. 102 зв.

та парусинову валізи, плетений кошик. Перших дві поклажі ніс він сам, а дві інших — носильник І. Заведюк. Пильний спостерігач зауважив надмірну щодо розмірів вагу речей. На тимчасово затвердженому летючому (пересувному) посту Руднівського загону станції Кременець чергував рядовий прикордонної варти А. Шишкін. Він запитав приїжджого, що в того в багажі. Відповідь була ухильною. Прикордонник негайно заявив про свої підозри станційному жандармському унтерофіцерові Бараболі. Приїжджого запросили у спеціальне приміщення²⁰. Відкривши саквояж і валізи, посадовці констатували, що вони заповнені забороненою друкованою продукцією соціал-демократичного спрямування. Щодо кошика приїжджий уважав обшук зайвим, оскільки, за його словами, він також містив аналогічні видання. І справді, «опис речових доказів» складався з чималого переліку випусків газет «Искра», «Правда», брошур «Страйк і бойкот», прокламацій «Революція», «Розкіл Революційної української партії» та інших, загалом 22 назви закордонних друків на «російській і малоросійській мовах» у кількості 10 755 екз. Це був, як ішлося в документі, цілий «транспорт нелегальної літератури»²¹. Такий «улов» здивував навіть досвідчених прикордонних і жандармських службовців.

Представники влади вирішили встановити особу контрабандиста. Останній пред'явив безстроковий паспорт, виданий 9 листопада 1901 р. на ім'я сина колезького радника Михайла Гнатовича Любарського, а також пасажирський квиток 2-го класу до Києва. Молодика затримали та повідомили про це жандармському ротмістрові — помічникові начальника Волинського губернського жандармського управління у Кременецькому, Острозькому та Заславському повітах. При обшуку А. Шишкін помітив, що у згортку з білизною було кілька екземплярів з ініціалами «П. К.»²².

Жандармський ротмістр, який негайно прибув на ст. Кременець, склав протокол, в якому детально описав процедуру затримання та обшуку приїжджого. Вишиті на білизні літери «П. К.», а також те, що підпис у паспорті та у складеному протоколі допиту суттєво різнилися, насторожили службовця. Після цього «Любарського» взяли під варту на основі ст. 1035 Статуту кримінального судочинства та порушили дізнання з обвинувачуванням за ч. 2 ст. 132 Кримінального уложення. Остання стосувалася звинувачення в тиражуванні, збереженні та перевезенні через кордон видань антидержавного характеру. Такий злочин карався трирічним тюремним ув'язненням [19, С. 46]. Негайно було надіслано телеграму прокуророві Луцького окружного суду про термінове відкомандирування представника прокурорського нагляду²³. Його присутність була необхідною для здійснення подальших процесуальних дій.

Слідство щодо «Любарського» жандармський ротмістр закінчив до 13-ї год. 9 лютого. За дві години перед цим у Кременець прибув товариш прокурора Луць-

²⁰ ЦДАІАК України. Ф. 1335. Оп. 1. Спр. 318. Арк. 3.

²¹ Там само. Арк. 5—6 зв., 14 зв. — 15.

²² Там само. Арк. 3—3 зв.

²³ Там само. Арк. 3 зв.

кого окружного суду М. Кутневич. Він зробив зауваження, що жандармський ротмістр міг лише «порушити дізнання» й тільки за присутності представника прокурорського нагляду провадити його та вжити запобіжного заходу. Представник таємної поліції, використовуючи чинне законодавство, у рапорті до свого безпосереднього керівника — начальника Волинського губернського жандармського управління, прагнучи довести своє право діяти саме так, як він чинив²⁴.

Починаючи з 10 лютого здійснювався допит свідків. Ув'язнений «Любарський», як водилося серед революціонерів, від надання будь-яких свідчень відмовився²⁵. Проте вже 12 лютого, коли рядовий А. Шишкін фотографував обвинувачуваного, останній повідомив, що його справжнє ім'я Петро Павлович Канівець і що «в Київському губернському жандармському управлінні можна отримати про нього всі необхідні дані»²⁶. Таким чином стало відомим справжнє ім'я контрабандиста.

Далі звернемо увагу на особливості функціонування правової системи Російської імперії, що важливо в контексті нашого дослідження. Реформована у другій половині XIX ст. судова гілка влади, користуючись своєю автономією, впливала на інші державні інститути. Розгляд цього питання дасть можливість суттєво скорегувати уявлення про самодержавний режим як про монолітний і добре відлагоджений політичний механізм авторитарної влади²⁷.

Трансформації 1860—1870-х рр. мали на меті осучаснити російську армію, модернізувати соціально-економічний лад, системи самоврядування й судочинства, інші сфери життя країни [33, С. 217—266]. В контексті цієї статті відзначимо, що найбільш успішною виявилася судова реформа 1864 р. Відтепер запроваджувався всестановий, відкритий суд і змагальний судовий процес, в якому перед суддями виступали представники звинувачення (прокурор або товариш прокурора) та захисник (присяжний повірений) [34, С. 454, 482; 35, С. 257—264]. І хоча новостворений незалежний суд діяв у рамках старої політичної системи, він відстоював стандарти законності, його функціонування позитивно позначилося на житті країни, мало важливе значення як загалом для суспільства, так і для всіх підданих імперії. Вигоди нового судочинства, його лояльність до особи відчули й супротивники царату, зокрема український соціал-демократ П. Канівець.

Розслідування щодо нього тривало до початку квітня 1905 р. Тут варто зазначити, що хоча діяння заарештованого спрямовувалися проти самодержавства та кваліфікувалися як державний злочин, слідство велося неупереджено, з дотриманням усіх юридичних процедур. Правова система Російської імперії після «великих реформ» отримала позитивний імпульс і запроваджені судові установи чітко дотримувалися законодавства. Це спонукало представників

²⁴ Там само. Арк. 15—16 зв.

²⁵ Там само. Арк. 3 зв.

²⁶ Там само. Арк. 4.

²⁷ Це питання вже неодноразово порушувалося зарубіжними дослідниками (див.: [34, 36]), але все ще потребує подальшого студювання.

таємної поліції здійснювати слідство у суворій відповідності з нормами права. Перевагами правової системи користувалися також революціонери. У справі «Любарського»-Канівця ми також спостерігаємо подібну тенденцію. Простежимо її за листуванням службовців різних державних установ.

Підслідний звернувся до начальника Волинського губернського жандармського управління з проханням про звільнення «з-під варті під грошову заставу до завершення справи». Посадовець у листі до свого помічника у Кременецькому повіті не заперечував. Він також не бачив перешкод для зустрічі П. Канівця з його родичкою — дружиною кременецького повітового лікаря В. Весніцькою²⁸.

Суд визначив незначну заставу, 14 руб., тож після її внесення прокурор Луцького окружного суду на основі циркулярного розпорядження міністра юстиції від 9 квітня 1905 р. № 265 і рішення прокурора Київської судової палати від 11 травня того ж року № 1296, 25 травня повідомив начальника Волинського губернського жандармського управління, що він розпорядився про «звільнення з-під варті Канівця замість прийнятого щодо нього запобіжного заходу, не пов'язаного з особистим затриманням»²⁹. Проте при виконанні цього рішення виявилася «маленька» перешкода: залишалось нереалізованим «височайше повеління» від 18 лютого 1904 р. про заслання П. Канівця на чотири роки до Архангельської губернії. Про це начальник волинських жандармів повідомляв у департамент поліції МВС³⁰. Тим часом підслідний користувався правом подавати «прошенія»³¹.

Департамент поліції в листі начальникові Волинського губернського жандармського управління від 20 червня № 2897 повідомляв про призупинення висилки П. Канівця до завершення розслідування, яке ведеться у ввіреному йому управлінні³². Водночас, почасти всупереч попередньому розпорядженню, помічник очільника волинських жандармів у Кременецькому повіті 29 червня 1905 р. повідомляв свого безпосереднього керівника, що 2 червня політичного арештанта передано у відання кременецького справника та відправлено в Архангельську губернію³³. Втім ця інформація не знайшла подальшого підтвердження: начальник Київського губернського жандармського управління 13 серпня 1905 р. повідомляв свого колегу з Волині, що залучений при ввіреному йому управлінні «до дізнання як обвинувачений у державному злочині» дворянин П. Канівець, котрий перебуває під особливим наглядом поліції, вибув із міста Києва в місто Чернігів³⁴. Надалі підслідного відправили за місцем постійного мешкання у с. Алтинівку Кролевецького повіту.

²⁸ Там само. Арк. 22.

²⁹ Там само. Арк. 27, 29.

³⁰ Там само. Арк. 33.

³¹ Там само. Арк. 37.

³² Там само. Арк. 39.

³³ Там само. Арк. 42.

³⁴ Там само. Арк. 49.

Після згаданих пригод, на початку серпня 1905 р. революціонер опинився на малій батьківщині, в «родинному гнізді», де мешкала його мати Людмила Канівець. Проте, схоже, він не витрачав час на відпочинок після кількомісячного перебування під слідством у в'язниці. Це засвідчив візит 16 серпня пристава 1-го стану Кролевецького повіту Чудновського до садиби Канівців. Згідно з розпорядженням повітового справника, він мав обшукати й заарештувати П. Канівця. Було виявлено 154 «злочинних видання», переважно Української соціал-демократичної спілки (зокрема 4 екз. газети «Правда», 30 — часопису «Листок правди», 58 відозв «Що робити заробітчана», 17 прим. «Листа до семінаристів-українців» та ін.). Зазначені друки той зберігав із метою поширення³⁵. Отже навіть за таких складних обставин, перебуваючи під слідством, П. Канівець продовжував революційну діяльність.

Серед вилучених поліцією паперів був і написаний рукою П. Канівця «Статут селянської організації»³⁶ — документ, який мав на меті створення спілківських осередків у селах українських губерній. Він передбачав, що сільський комітет із 5—9 осіб здійснюватиме керівництво діяльністю в межах села. Зі зростанням селянського руху число членів могло збільшитися шляхом самопоповнення. У випадку незадоволення діяльністю комітету організоване селянство могло обрати новий склад, затверджений партійним комітетом повітового міста. Між членами комітету розподілялись обов'язки: касир (збирав гроші та щонеділі звітував), секретарі внутрішніх і зовнішніх справ, член з організації збройного повстання. Комітет відповідав за постачання партійних видань та їх поширення, призначав сходки, керував страйками, збирав дані про становище селян і сільських працівників, підтримував взаємини з аналогічними структурами інших сіл та повітовим осередком. Секретар зі внутрішніх справ мав робити дописи у спілківський орган — газету «Правда». Про революційний характер організації свідчили обов'язки члена комітету з організації збройного повстання, адже він відповідав за створення «бойової дружини для збройного спротиву поліції та військам»³⁷. Вилучений статут доводив, що П. Канівець усвідомлював необхідність організації селянства та створення селянських комітетів для успішної революційної боротьби з царатом. Копії рукопису «Статуту селянської організації» було надіслано всім «губернаторам, градоначальникам та оберполіцеймейстерам» імперії, причому пропонувалося звернути «особливу увагу» на «надзвичайну небезпеку» влаштування серед селян таємних організацій, а також на вжиття «найенергійніших заходів» для перешкоджання «злочинній пропаганді» серед сільського населення³⁸. Звісно, автор зазначеного документа був небезпечною для «державного спокою» особою. Тож у день обшуку, 16 серпня 1905 р., за розпорядженням начальника Чернігівського губернського жандарм-

³⁵ Там само. Ф. 1439. Оп. 1. Спр. 235. Арк. 49—50.

³⁶ Там само. Арк. 64—65 зв.

³⁷ Там само. Ф. 275. Оп. 1. Спр. 1117. Арк. 1—1 зв.

³⁸ Там само. Арк. 1.

ського управління, П. Канівця ув'язнили з тим, щоб нарешті виконати «височайше повеління» від 18 лютого 1904 р. про висилку на північ³⁹.

Здавалося, покарання революціонера за кримінальні діяння, спрямовані проти державного устрою Російської імперії, близьке до реалізації. Проте у країні наростали революційний і демократичний рухи, що у жовтні — грудні 1905 р. призвело до відкритого протистояння з царатом [37, С. 271—273; 38, С. 307—318]. 17 жовтня 1905 р. імператор підписав маніфест, яким «дарував» політичні права та свободи російським підданам [17, С. 754—755]. 21 жовтня, як продовження політики демократизації, було видано указ про оголошення політичної амністії, що повелівав «звільнити від переслідування, суду, покарання та інших наслідків і дарувати повне помилування всім, хто здійснив до 17 жовтня 1905 року злочинні діяння, передбачені статтями 103, 104, 106, 107, 121, 125, 126 (ч. 1), 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134 (ч. 1 п. 3), 163, 164, 166 (ч. 2), 168 (ч. 3), 173 (ч. 4 щодо злочинного діяння, вчиненого без насилля) височайше затвердженого 22 березня 1903 р. Кримінального уложення» [18, С. 766—767; 19, С. 35—59]. Під категорію осіб, які звільнялися від покарання, потрапив і П. Канівець. Відтак дізнання, що велися проти нього, припинялися, а заслання в Архангельську губернію скасовувалося. Прокурор Ніжинського окружного суду 9 листопада 1905 р. інформував прокурора Київської судової палати, що дворянин П. Канівець «у силу височайшого указу від 21 жовтня цього року з-під варті звільнений»⁴⁰. Після цього український соціал-демократ продовжуватиме свою революційну політичну діяльність, проте ці сторінки його біографії стануть предметом дальших досліджень.

* * *

Постать П. Канівця, котрий стояв біля витоків української соціал-демократії, неодноразово згадується у працях вітчизняних істориків, проте досі немає жодної спеціальної студії, присвяченої його життєдіяльності. Водночас наявні джерела, попри їх розпорошеність, разом із науковими дослідженнями вможливають відтворення біографії цього діяча. П. Канівець, належачи до кола осіб «другого плану», був, як і сотні інших, «чорноробом» українського національного руху, але завдяки боротьбі цих людей у 1917—1920 рр. удалося відновити державність.

Встановлені на основі архівних джерел дані про соціальне походження П. Канівця з дрібнопомісного українського дворянства Лівобережної України, родинні зв'язки, освіту, марксистський світогляд, революційну політичну діяльність у складі групи УСД, РУП і УСДС у Російській та Австро-Угорській імперіях й інші, які розглядаються у статті, мають важливе значення для подальших досліджень із біографіки, зокрема для створення «колективних портретів» діячів української соціал-демократії та загалом національного руху досліджуваної епохи на основі просопографічного підходу.

³⁹ ГАРФ. Ф. 102 ДП ОО. 1906 г. / I отд. Оп. 235. Д. 810. Л. 11.

⁴⁰ ЦДІАК України. Ф. 1335. Оп. 1. Спр. 318. Арк. 55.

Револьюційна діяльність соціал-демократа П. Канівця, сповнена різноманітних небезпек, зумовила увагу до особливостей функціонування правоохоронної системи російського самодержавства. Участь в організації, що поставила за мету повалення суспільного ладу, виступи з публічними промовами задля цього, створення та поширення творів революційного змісту, агітаційно-пропагандистська активність, контрабанда політичної літератури — далеко не повний перелік діянь українського марксиста, які передбачали кримінальне переслідування. Аналіз процесуальних слідчих дій таємної поліції, судів у справі революціонера засвідчили, що завдяки реалізації реформи 1864 р. в Російській імперії постала модернізована система правосуддя, яка загалом забезпечувала права особи, зокрема й супротивників політичного режиму. Крізь призму революційної діяльності П. Канівця, яка розглянута в контексті функціонування правоохоронних органів авторитарної влади та реформованої судової системи Росії, охарактеризовано суспільно-політичне життя в українських землях Російської й Австро-Угорської імперій наприкінці XIX — на початку XX ст.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Doroshenko, V. *Ukrainstvo v Rosii: Noviishi chasy: Z portretamy*. Wien: Nakladom «Soiuzu vyzvolennia Ukrainy», 1916. 115 s. [in Ukrainian].
[Дорошенко В. Українство в Росії: Новіші часи: З портретами. Відень: Накладом «Союзу визволення України», 1916. 115 с.]
2. Doroshenko, D. *Ukrainskaja sotsial-demokratija*. *Ukrainskij vestnik*. 13 avgusta. 1906. № 12. 843—851 [in Russian].
[Дорошенко Д. Украинская социал-демократия. *Украинский вестник*. 13 августа. 1906. № 12. С. 843—851.]
3. Yefremov, S. *Z hromadskoho zhyttia na Ukraini*. Kyiv: Vik, 1909. 77 s. [in Ukrainian].
[Єфремов С. З громадського життя на Україні. Київ: Вік, 1909. 77 с.]
4. Hermaize, O. *Narysy z istorii revoliutsiinoho rukhu na Ukraini*. T. 1. *Revoliutsiina Ukrainska Partiiia (RUP)*. Kyiv: Knyhospilka, 1926. 390 s. [in Ukrainian].
[Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т. 1. Револьюційна Українська Партія (РУП). Київ: Книгоспілка, 1926. 390 с.]
5. Rish, A. *Ocherki po istorii ukrainskoj sotsial-demokraticheskoy "Spilki"*. Kharkov: Proletarij, 1926. 141 s. [in Russian].
[Риш А. Очерки по истории Украинской социал-демократической «Спилки». Харьков: Пролетарий, 1926. 141 с.]
6. Kuraz, I.F. *Povchalnyi urok istorii (Ideino-politychne bankrutstvo Ukrainskoi sotsial-demokratychnoi robotnychoi partii)*. Kyiv: Polityvydav Ukrainy, 1986. 185 s. [in Ukrainian].
[Курас І.Ф. Повчальний урок історії (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії). Київ: Політвидав України, 1986. 185 с.]
7. Hunchak, T. *Ukraina: persha polovyna XX st.: Narysy politychnoi istorii*. Kyiv: Lybid, 1993. 288 s. [in Ukrainian].
[Гунчак Т. Україна: перша половина XX ст.: Нариси політичної історії. Київ: Либідь, 1993. 288 с.]
8. Doroshenko, V. *Revoliutsiina ukrainska partiiia (RUP) (1900—1905 rr.): Narys z istorii Ukrainskoi sotsiial-demokratychnoi partii*. Lviv; Kyiv: Vydannia TsK USDRP, 1921. 40 s. [in Ukrainian].

- [Дорошенко В. Революційна українська партія (РУП) (1900—1905 рр.): Нарис з історії Української соціал-демократичної партії. Львів; Київ: Видання ЦК УСДРП, 1921. 40 с.].
9. Lavrinenko, Yu. Ukrainka sotsial-demokratiia (hrupa USD) i yii lider Lesia Ukrainka. *Suchasnist*. Traven 1971. Ch. 5. 68-86; Cherven 1971. Ch. 6. 56-71; Lypen — serpen 1971. Ch. 7-8. 132-150 [in Ukrainian].
[Лавріненко Ю. Українська соціал-демократія (група УСД) і її лідер Леся Українка. *Сучасність*. Травень 1971. Ч. 5. С. 68—86; Червень 1971. Ч. 6. С. 56—71; Липень — серпень 1971. Ч. 7-8. С. 132—150].
10. Fedenko, P. Ukrainskiy hromadskiy rukh u XX st.: Kurs lektzii. Podiebrady, 1934. 172 s. [in Ukrainian].
[Феденко П. Український громадський рух у XX ст.: Курс лекцій. Подєбради, 1934. 172 с.].
11. Holovchenko, V.I. Vid “Samostiinoi Ukrainy” do Soiuzu vyzvolennia Ukrainy: Narysy z istorii ukrainskoi sotsial-demokratii pochatku XX st. Kharkiv: Maidan, 1996. 190 s. [in Ukrainian].
[Головченко В.І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України: Нариси з історії української соціал-демократії початку XX ст. Харків: Майдан, 1996. 190 с.].
12. Hoshovska, V.A. Stanovlennia ukrainskoi sotsial-demokratychnoi dumky kintsia XIX — pochatku XX st.: Problema svitohliadu, natsionalnykh osoblyvostei, teoretynnoho osmyslennia na storinkakh presy. Kharkiv: Osnova, 1997. 422 s. [in Ukrainian].
[Гошовська В.А. Становлення української соціал-демократичної думки кінця XIX — початку XX ст.: Проблема світогляду, національних особливостей, теоретичного осмислення на сторінках преси. Харків: Основа, 1997. 422 с.].
13. Sarnatskiy, O.P. Tsaryzm ta ukrainski politychni partii (1900—1917 rr.). Zaporizhzhia: ZNTU, 2006. 709 s. [in Ukrainian].
[Сарнацький О.П. Царизм та українські політичні партії (1900—1917 рр.). Запоріжжя: ЗНТУ, 2006. 709 с.].
14. Fedkov, O. Ukrainka sotsial-demokratychna spilka: u poshukakh ideino-politychnoi identychnosti. Kamianets-Podilskiy: Kamianets-Podilskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2017. 600 s. [in Ukrainian].
[Федьков О. Українська соціал-демократична спілка: у пошуках ідейно-політичної ідентичності. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 600 с.].
15. Kanivets. *Entsyklopediia ukrainoznavstva: slovnykova chastyna*. Hol. red. prof. d-r V. Kubiiovych; Nauk. tov-vo im. Shevchenka. Lviv, 2000. T. 3. S. 949 [in Ukrainian].
[Канівець. *Енциклопедія українознавства: словникова частина*. Гол. ред. проф. д-р В. Кубійович; Наук. тов-во ім. Шевченка. Львів, 2000. Т. 3. С. 949].
16. Reva, L.H. Kanivets Petro Pavlovych. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. URL: https://esu.tsom.ua/search_artitsles.php?id=9312 (дата звернення: 01.12.2022) [in Ukrainian].
[Рева Л.Г. Канівець Петро Павлович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=9312 (дата звернення: 01.12.2022)].
17. Manifest “Ob usovershenstvovanii gosudarstvennogo porjadka” (17 oktjabrja 1905 g.). *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*: v 33 t. [3-e sobr.]. Saint-Petersburg, 1881—1913. T. XXV: 1905, otdelenie 1: Ot № 25605—27172. 1908. S. 754-755 [in Russian].
[Манифест «Об усовершенствовании государственного порядка» (17 октября 1905 г.). *Полное собрание законов Российской империи*: в 33 т. [3-е собр.]. Санкт-Петербург, 1881—1913. Т. XXV: 1905, отделение 1: От № 25605—27172. 1908. С. 754—755].
18. Imennoj Vysochajshij ukaz, dannyj Senatu (Sobr. Uzakon. 1905 g. oktjabrja 21, otd I, st. 1664). “Ob oblegchenii uchasti vpravshikh do vosposledovaniya Visochajshego Mani-

- fešta 17 oktjabrja 1905 goda v prestupnyje dejanija gosudarstvennyje”. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*: v 33 t. [3-e sobr.]. Saint-Petersburg, 1881—1913. T. XXV: 1905, otdelenie 1: Ot № 26835. 1908. S. 766-767 [in Russian].
[Именной высочайший указ, данный Сенату (Собр. узакон. 1905 г. октября 21, отд I, ст. 1664). «Об облегчении участи впавших до воспоследования высочайшего манифеста 17 октября 1905 года в преступные деяния государственные». *Полное собрание законов Российской империи*: в 33 т. [3-е собр.]. Санкт-Петербург, 1881—1913. Т. XXV: 1905, отделение 1: От № 26835. 1908. С. 766—767].
19. Ugolovnoe ulozhenie. Saint-Petersburg: Senatskaja tipografija, 1903. 204 (I—III) s. [in Russian].
[Уголовное уложение. Санкт-Петербург: Сенатская типография, 1903. 204 (I—III) с.].
20. Orlov, I.B. “Chelovek istoricheskij” v sisteme gumanitarnogo znanija. Moscow: Izdatelskij dom Vysshej shkoly ekonomiki, 2012. 191 s. [in Russian].
[Орлов И.Б. «Человек исторический» в системе гуманитарного знания. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2012. 191 с.].
21. Kasianov, N.V. Ukrainka intelihtentsiia na rubezhi XIX—XX st.: sotsialno-politychnyi portret. Kyiv: Lybid, 1993. 176 s. [in Ukrainian].
[Касьянов Н.В. Українська інтелігенція на рубежі XIX—XX ст.: соціально-політичний портрет. Київ: Либідь, 1993. 176 с.].
22. Gorizontov, L.E. Paradoksy imperskoj politiki: poljaki v Rossii i russkie v Polshe. Moscow: Indrik, 1999. 272 s. [in Russian].
[Горизонтов Л.Е. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше. Москва: Индрик, 1999. 272 с.].
23. Beldova, M.V. Gubernskij pochtmejster: 1772—1917. *Gosudarstvennost Rossii: Slovar-spravochnik*. Moscow: Nauka, 2005. Kn. 5: Dolzhnosti, chiny, zvanija, tituly i tserkovnyje sany v Rossii: konets XV v. — fevral 1917 g.: v 2 ch. Ch. 1. 501 s. [in Russian].
[Бельдова М.В. Губернский почтмейстер: 1772—1917. *Государственность России: Словарь-справочник*. Москва: Наука, 2005. Кн. 5: Должности, чины, звания, титулы и церковные саны в России: конец XV в. — февраль 1917 г.: в 2 ч. Ч. 1. 501 с.].
24. Ivanov, A.E. Vysshaja shkola Rossii v kontse XIX — nachale XX v. Akademija nauk SSSR; Institut istorii SSSR. Moskva, 1991. 392 s. [in Russian].
[Иванов А.Е. Высшая школа России в конце XIX — начале XX в. Академия наук СССР; Институт истории СССР. Москва, 1991. 392 с.].
25. Honcharova, N.O. Natsionalno-politychnyi rukh studentskoj ta uchnivskoj molodi v Ukraini (90-ti roky XIX st. — liutyi 1917 r.): Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. Odesa, 2006. 24 s. [in Ukrainian].
[Гончарова Н.О. Національно-політичний рух студентської та учнівської молоді в Україні (90-ті роки XIX ст. — лютий 1917 р.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Одеса, 2006. 24 с.].
26. Levytska, N.M. Studentstvo v natsionalno-vyzvolnomu rusi Ukrainy naprykintsi XIX — na pochatku XX st.: Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. Kyiv, 1998. 25 s. [in Ukrainian].
[Левицька Н.М. Студентство в національно-визвольному русі України наприкінці XIX — на початку XX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 1998. 25 с.].
27. Leshchenko, M.N. Klasova borotba v ukrainskomu seli na pochatku XX st. Kyiv: Vyd-vo polit. lit-ry Ukrainy, 1968. 204 s. [in Ukrainian].
[Лещенко М.Н. Класова боротьба в українському селі на початку XX ст. Київ: Вид-во політ. літ-ри України, 1968. 204 с.].
28. Kovalova, N. Seliany, pomishchyky i derzhava: konflikty interesiv. “Ahrarna revoliutsiia” v Ukraini 1902—1922 rr. Dnipropetrovsk: Lira, 2016. 368 s. [in Ukrainian].

- [Ковальова Н. Селяни, поміщики і держава: конфлікти інтересів. «Аграрна революція» в Україні 1902—1922 рр. Дніпропетровськ: Ліра, 2016. 368 с.].
29. Kornovenko, S.V., Herasymenko, O.V. Selianyn-buntar: Selianska revoliutsiia v Ukraini 1902—1917 rr. Cherkasy, 2017. 204 s. [in Ukrainian].
[Корновенко С.В., Герасименко О.В. Селянин-бунтар: Селянська революція в Україні 1902—1917 рр. Черкаси, 2017. 204 с.].
30. Halahan, M. Z moikh spomyniv (1880-ti — 1920 r.): Dokumentalno-khudozhnie vydannia. Peredmova: T. Ostashko, V. Solovova. Kyiv: Tempora, 2005. 656 s. [in Ukrainian].
[Галаган М. З моїх споминів (1880-ті — 1920 р.): Документально-художнє видання. Передмова: Т. Осташко, В. Соловйова. Київ: Темпора, 2005. 656 с.].
31. Melenevskiy, M. Do istorii Ukrainiskoi s.-d. spilky (Z pryvodu broshurky V. Doroshenka: “Revoliutsiina ukrainska partiia, narys z istorii ukr. s.-d. partii”. *Nova hromada*. 1923. Ch. 3-4. S. 130-134 [in Ukrainian].
[Меленевський М. До історії Української с.-д. спілки (З приводу брошурки В. Дорошенка: «Революційна українська партія, нарис з історії укр. с.-д. партії». *Нова громада*. 1923. Ч. 3-4. С. 130—134].
32. Fedkov, O. “Tovarysh Pavlov” i rozkol RUP. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2015. № 3. S. 88-107 [in Ukrainian].
[Федьков О. «Товариш Павлов» і розкол РУП. *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 88—107].
33. Pushkarev, S.G. Rossija: 1801—1917 gg.: vlast i obshchestvo. Moscow: Posev, 2001. 672 s. [in Russian].
[Пушкарев С.Г. Россия: 1801—1917 гг.: власть и общество. Москва: Посев, 2001. 672 с.].
34. Uortman, R.S. Vlastiteli i sudii: Razvitie pravovogo soznaniia v imperatorskoj Rossii. Avtoriz. perevod s angl. M.D. Dolbilova pri uchastii F.L. Sevostjanova. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie, 2004. 520 s. [in Russian].
[Уортман Р.С. Властители и судии: Развитие правового сознания в императорской России. Авториз. перевод с англ. М.Д. Долбилова при участии Ф.Л. Севостьянова. Москва: Новое литературное обозрение, 2004. 520 с.].
35. Chubinskij, M.P. Glava IV. Sudebnaja reforma. *Istorija Rossii v XIX v.: Epokha reform*. Moscow: Tsenrtpoligraf, 2001. 257-264 [in Russian].
[Чубинский М.П. Глава IV. Судебная реформа. *История России в XIX в.: Эпоха реформ*. Москва: Центрполиграф, 2001. 257—264].
36. Bolshakova, O.V. Vlast i politika v Rossii XIX — nachala XX v.: amerikanskaja istoriografija. Moscow: Nauka, 2008. 263 s. [in Russian].
[Большакова О.В. Власть и политика в России XIX — начала XX в.: американская историография. Москва: Наука, 2008. 263 с.].
37. Sarbei, V.H. Natsionalne vidrodzhennia Ukrainy. Kyiv: Alternatyvy, 1999. 336 s. (Ukraina kriz viku. T. 9) [in Ukrainian].
[Сарбей В.Г. Національне відродження України. Київ: Альтернативи, 1999. 336 с. (Україна крізь віки. Т. 9)].
38. Pervaja revoljutsija v Rossii: vzgljad cherez stoletie. Otv. red. A.P. Korelin, S.V. Tjutjukin. Moscow, 2005. 602 s. [in Russian].
[Первая революция в России: взгляд через столетие. Оtv. ред. А.П. Корелин, С.В. Тютюкин. Москва, 2005. 602 с.].

Надійшла / Received 15.12.2023

Oleksandr FEDKOV

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head at the Department of the Archival, Special Historical and Law Disciplines,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University (Kamianets-Podilskyi, Ukraine)
san.fedkov@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4835-9445>

Bohdana OPRIA

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Docent,
Docent at the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University (Kamianets-Podilskyi, Ukraine)
bogdana.oprya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6751-1030>

UKRAINIAN SOCIAL DEMOCRAT P. KANIVETS: REVOLUTIONARY AND LEGAL ASPECTS OF HIS ACTIVITY IN 1890—1905

The purpose is to study the biography of P. Kanivets — one of the active participants in the Ukrainian social democratic movement at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. His activities are noted in numerous scientific works, there is no comprehensive study that reproduces his biography yet. In writing this publication, both traditional and modern **methodological approaches** were used, incorporating principles of historicism, critical analysis, impartiality, and macro- and micro-approaches to the study of the past. One of the primary methods used is the biographical approach. **Scientific novelty.** The biography of a little-known figure of Ukrainian history is reproduced, through which the important trends of the social and political life of the Ukrainian lands as part of the Russian and Austro-Hungarian empires at the turn of the 19th and 20th centuries are characterized, in particular, the issue of the development of the revolutionary movement and the functioning of the law enforcement system of the autocracy is considered. **Main results.** It has been established that P. Kanivets was born into a modest Ukrainian noble family in the Chernihiv region. During his studies at St. Volodymyr University of Kyiv, he actively participated in Ukrainian political organizations, including the Ukrainian Social Democracy Group and the Ukrainian Revolutionary Party. P. Kanivets' involvement with the Ukrainian Social Democratic Union is evident in his efforts to smuggle social democratic newspapers, brochures, and leaflets across the border. This article provides a detailed report of the circumstances surrounding the unsuccessful smuggling of illegal literature on February 8, 1905, and the subsequent arrest of the activist in the village of Altynivka in the Chernihiv region using a micro-historical approach. It is revealed that P. Kanivets was arrested and imprisoned multiple times by the tsarist law enforcement agencies due to his revolutionary actions. However, it is worth noting that the reformed judicial system and the secret police adhered to the principle of the presumption of innocence, as evidenced by their investigations and court decisions. Finally, P. Kanivets' imprisonment ended favorably for him. This was a result of the democratization of the political system following Tsar Nicholas II's publishing of the Manifesto on October 17, 1905, which "granted" political rights and freedoms to the subjects of the Russian Empire. Subsequently, the Decree of the Senate granted amnesty to political prisoners, allowing the hero of our article to regain his freedom and continue his revolutionary activities. **Conclusions.** Presenting the biography of the Ukrainian social democrat with the help of modern research tools made it possible to obtain new scientific information about the revolutionary movement in the Ukrainian provinces in the context of the functioning of law enforcement and judicial bodies of the Russian Empire at the turn of the 19th and 20th centuries.

Keywords: *Petro Kanivets, biography, Ukrainian social democracy, secret police, judicial system.*